

БРАНКО ВРАНЕШ

КЛЕСАН КАМЕН
АКАДЕМИКА МИРА ВУКСАНОВИЋА

Задовољство ми је и част што могу да вам се обратим са овог места, овим четвороструким поводом, и кажем неколико речи о књигама беседа, огледа, есеја и портрета под заједничким називом *Клесан камен*, из другог кола сабраних дела академика Мира Вуксановића. Појединачне књиге из овог циклуса, са насловом који упућује на пишчево настојање да се од завичајног камена исклеше књижевноуметничко дело, приредили су Мина Ђурић, Данка Кужељ, Ратко Чолаковић и аутор ових редова, а селективну библиографију академика Вуксановића из последњег тома припремила је Слађана Субашић. О књигама ћу говорити у целости, али ћу посебну пажњу скренути на томове који садрже пишчеве прилоге на разноврсне теме, изговорене или забележене бројним поводима. Овај „посао” олакшала ми је колегиница Ђурић, која је приказала крупне тематске целине у оквиру *Клесаној камена*, посвећене стваралаштву Вука Караџића, Његоша, Лазе Костића, Андрића и Милана Коњовића. Алудирам на тежину подузетог посла, а сваки посао вредан труда мора бити тежак, пре свега зато што се иза дискретне одреднице „беседе, огледи и портрети” крије обиље најразличитијих говорних и писаних жанрова, повода, институција, личности и топонима, који творе својеврстан азбучни роман књижевног живота академика Мира Вуксановића. Овај роман прикладно је, а можда и једино могуће, приказати служећи се омиљеним ауторовим поступком каталогизације, познатим из енциклопедија и речника, који углавном подразумева пажљиво пописивање и описивање грађе. Дозволите ми да, из тог разлога, представим и образложим четири списка одредница, који илуструју опсег и значај књижевног деловања академика Вуксановића.

Први списак обухвата жанрове прилога из циклуса књига *Клесан камен* и поводе који су условили њихов настанак. У питању су беседе или, како писац у шали каже, „беседице”, на свечано-стима, саборима, свечаним академијама, на отварању различитих изложби и доделама бројних награда, које је академик Вуксановић уручивао или примао, а оне би завређивале посебан списак, на заседањима различитих тела, прилози са трибина, скупова и округлих столова, огледи у зборницима и тематима, саопштења, предговори за капитална и угледна издања, за важне едиције и подједнако битне јубилеје, есеји и кратке приче, а понекад и слободни стихови о завичају и пријатељима по књижевном занату, дневничке белешке и записи, разговори, писма, посмртни говори, комеморације, честитке, телевизијске емисије, говори приликом отварања зграда, биста и споменика.

О чему је и како у овим разнородним приликама академик Вуксановић најчешће говорио? Говорио је о знаменитим историјским личностима и културним посленицима, о ускоцима, хајдуцима, заповедницима, кнежевима, војводама и владикама, о гусларима, писцима, историчарима и проучаваоцима, али и о такозваним обичним људима, који су, сваки на свој начин и у мери својих моћи, били удружени у борби за српски народ и право тог народа на сопствено културно памћење. Говорио је о Крњој Јели и Европи, о снази усмене и писане речи, о потреби за израдом традиционалних библиографија и савремених електронских каталога, односу између штампане књиге и интернета. Два се кључна појма могу узети за деловање академика Вуксановића у културној јавности: континуитет и идентитет. Обе темељне одлике, које би можда било боље именовати српским речима „трајност” и „властитост”, нарочито долазе до изражаја у односу академика Вуксановића према родном тлу и матерњем језику. У беседи на уручењу Награде „Меша Селимовић” из 2006. године академик Вуксановић прави упечатљиво поређење језика са „пловном реком”, која повезује удаљене историјске епохе у јединствену целину:

У истој реци, у истом језику, морају заједно да теку некадашње и садашње речи, архајске, молитвене и млађе, равноправне, у наслугама, стопљене у једно те исто, са тек створеним речима, урбаним, жаргонским, поетским, свакојаким, јер свака генерација има потребу да ствари, појмове и појаве око себе назове по властитом начину. И све је то одједном наше. (СД 20: 221–222)¹

¹ Скраћеница СД у парентезама односи се на друго коло *Сабраних дела Мира Вуксановића* (Архив Војводине, Нови Сад 2023). Први број означава том, а други страницу у наведеном извору.

Академик Вуксановић подједнако води рачуна о древним и дневним питањима, па ће се тако у бројним, наоко пригодним говорима, полемички осврнути на „званични црногорски правопис (скраћено назван: *црнопис*)” (СД 17: 190), на издаваче који кажу „да су ћириличка слова шира, да узимају више простора” (СД 13: 189), на приређиваче који су прекорачили рок за антологијску едицију *Десет векова српске књижевности* (СД 16: 400).

Други списак одредница из циклуса књига *Клесан камен* тиче се седишта српске духовности, институција, организација и удружења, у којима се чула и чује реч академика Вуксановића. Мислимо на Српску академију наука и уметности, Матицу српску, Андрићеву задужбину, Удружење књижевника Србије, Народну библиотеку Србије, Библиотеку града Београда, Градску библиотеку у Сомбору, Филолошки факултет у Београду, Институт за књижевност и уметност у Београду, Филозофски факултет у Новом Саду, Карловачку гимназију, Коларчеву задужбину, Српско народно позориште, Српску књижевну задругу, Галерију „Коњовић”, Културни центар Србије у Паризу, Друштво књижевника Војводине, Црногорску академију наука и умјетности, Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета”, Пивски манастир, Манастир Морачу, Цркву Преображења, Манастир Арханђела Михаила у Прекобрђу, Ђурђево ступове, Ковиљску цркву, Народни музеј у Београду, Педагошки музеј у Београду, Градски музеј у Суботици, Војвођански музеј, Кућу Ђуре Јакшића, Дом синдиката, Српску читаоницу у Новом Саду, Сајам књига у Београду, Новом Саду, Пироту, Лесковцу, Темишвару, Салон књига у Новом Саду, Сајам поезије у Смедереву, Удружење Херцеговаца у Новом Саду, Удружење Дурмитораца у Београду итд.

Рад академика Вуксановића захтева од нас да направимо разлику између људи којима титула или положај дају вредност и људи који дају вредност својој титули и положају. Ови други се неретко препознају по срећном споју поштовања према традицији и урођене аутентичности са којом обављају своје послове. Дубоко разумевање значаја конвенција и човекове потребе за формом омогућили су академику Вуксановићу да се са њима, у књижевнокритичком значењу те речи, „поигра” у различитим навратима. Аутор прилога у књизи *Клесан камен* уме да пронађе простор за духовиту опаску и људску топлину чак и у најсвечанијим приликама. Тако се у приступном предавању Мира Вуксановића у Српској академији наука и уметности из 2010. године нашло места и за потресну генеалогiju пишевог позива, и за „мал[у] математичк[у] исповес[т]” ђака који је

у гимназији матурирао с темом о комплексним бројевима и Моавровом обрасцу, започео да студира електротехнику и побегао од струјних кола међу девојке које воле да читају и слушају стихове, у времену када је београдски рецитатор постављао рекорд од двадесет и четири сата непрекидног говорења поезије (СД 13: 20).

Тако у поздравној беседи на уручењу Награде „Матијевић” Матији Бећковићу у Матици српској, из 2008. године, проналазимо књижевну минијатуру посвећену речи „мати”:

Видео сам како су се природно повезале три српске именице: Матица, Матија и Матијевић. У њима је корен почетна и најнежнија реч српског језика. То је реч – мати. Данас знамо да је реч мати рођена на Косову а крштена у Метохији (СД 20: 73).

Трећи списак обухвата имена стваралаца и културних радника, које је академик Вуксановић портретисао (или скицирао) у осамнаестом и деветнаестом тому *Клесаној камена*. То су Захарија Орфелин, Милован Видаковић, Јаков Игњатовић, Аврам Мразовић, Филип Вишњић, Атанасије Николић, Бранко Радичевић, Ђура Јакшић, Јован Јовановић Змај, Алекса Шантић, Стефан Митров Љубиша, Стеван Сремац, Петар Кочић, Јован Дучић, Исидора Секулић, породица Настасијевић, Милан Дединац, Владан Десница, Меша Селимовић, Данило Киш, Бранимир Шћепановић, Александар Тишма, Добрица Ћосић, Скендер Куленовић, Стеван Раичковић, Љубомир Симовић, Матија Бећковић, Милован Данојлић, Милосав Тешић, Новица Тадић, Душан Ковачевић, Радован Бели Марковић, Радослав Братић, Селимир Радуловић, Жарко Ђуровић, Момир Војводић, Јожеф Пап и други. Посебну целину сачињавају почасни говори посвећени члановима Српске академије наука и уметности, као што су Милка Ивић, Светозар Кољевић, Предраг Палавистра, Никола Хајдин, Мирослав Пантић, Светлана Велмар-Јанковић, Владета Јеротић, Нада Милошевић Ђорђевић, Никша Стипчевић, Милорад Радовановић, Богољуб Станковић, Предраг Пипер. Насликани су и Сретен Марић, Миодраг Поповић, Мирослав Егерић, Чедомир Мирковић, Милосав Бабовић, Ново Вуковић, Душан Мартиновић, Славко Гордић, Светислав Божић, Милија Станић, Милош Јевтић, Радован Поповић, Ратко Чолаковић.

Усредсредимо се овом приликом на портрет Мирослава Пантића, који сажима главне одлике готово сликарског дара академика Вуксановића. Портрет је сачињен у говору под називом „Мој професор Пантић”, који је први пут одржан 2006. године, и то поводом осамдесетог рођендана академика Мирослава Пантића,

на Филолошком факултету у Београду. Символику бројева овом приликом не треба оставити по страни, нарочито ако имамо у виду кратак коментар академика Вуксановића:

Малопре, када сам сабрао четрдесет година, питао сам, изненађен: зар је тада професор Пантић имао само *четйрдесей година*. Сада му је осамдесет. Рачун се слаже (СД 18: 82).

Присећа се академик Вуксановић маркантних црта свог професора у језгровитим реченицама, које показују да је воља за истином предуслов и знак истинске наклоности према другоме човеку: „Професор Пантић је био строг на свој начин. Знало се да ће рећи шта му је на видику. Радије ће одабрати грдњу. Одмерену, господски речену, али убитачну” (СД 18: 81). И даље:

Он је имао што нису имали други: прецизност у свакој речи, питања с циљаним одговорима, господство и умишљеност с разлогом. Све би се то могло препознати по његовом ситном рукопису, по једнаким папирићима с поетичним реченицама (СД 18: 83).

Једно од најлепших запажања академика Вуксановића тиче се управо Пантићеве поетичности и стилске одмерености, која се све више губи из савремених студија књижевности:

Ко није читао списе професора Пантића о књижевности на тлу Боке Которске (...) ко није читао такву литературу професора Мирослава Пантића, никада неће дознати како је та мајсторска рука научила да опевава ситнице, да од њих подиже мале споменике у историји књижевности (СД 18: 85).

Последњи списак у приказу *Клесаној камена*, четврти по реду, садржи имена градова и насеља у којима је академик Вуксановић говорио. Овај списак означава топографију културне мисије са јасним циљем да се успостави целина српског културног простора, или барем допре до простора у којима се мора чути српска реч. У њему се, азбучним редоследом, нижу: Арад, Бајина Башта, Бања Лука, Бранковина, Београд, Беране, Бијело Поље, Бијељина, Билећа, Боан, Будва, Будимпешта, Вишеград, Врање, Вучји До, Гацко, Горњи Милановац, Жабљак, Ириг, Колашин, Косјерић, Крња Јела, Крушевац, Медун, Морача, Мошорин, Неменикуће, Никшић, Ниш, Нови Кнежевац, Нови Сад, Париз, Пива, Плужине, Подгорица, Пожаревац, Прекобрђе, Рума, Сента, Сентандреја, Смедерево, Сомбор, Сремски Карловци, Стара Пазова, Темишвар, Тител, Трстеник, Тршић, Херцег Нови, Шид.

Ниједно место није за академика Вуксановића било довољно мало а да се у њему не би изрекла важна реч, нити довољно велико, а да се у њему не би искрено и непосредно проговорило о проблемима који српску културу тиште. Реско одјекује упозорење академика Вуксановића с почетка беседе о „бетонирању” српске речи, коју је изговорио у Београду 2006. године:

Српско није увек србијанско, а србијанско јесте српско. То се само собом казало. И то је времешно. Наравно, има појава, ствари и појмова који су само србијански, који се јављају само у Србији. Србијанско долази од имена Србија, а српско излази из речи Србин без разлике где се он налази, у којој држави живи, пише и чита. С пуном обзирношћу према себи и према другима, у равнотежи која има и смисао и честиту намеру (СД 13: 253).

У име овог смисла и честите намере, којима је испунио деценије књижевног, уредничког и управничког рада, дозволите ми да честитам академику Миру Вуксановићу објављивање другог кола сабраних дела и четири јубиларне годишњице.

(Свечана сала САНУ, 2. април 2024)